

ἐλαχίστων ἀκόμη. ¹ Εἰς τὸν ἄνθρωπον παρέσχεν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα. Τὸν ἄνθρωπον ἀναγνωρίζει ὁ Σωκράτης ὡς τὸ ἄριστον τῶν δημιουργημάτων, κινεῖ δὲ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἢ κατασκευὴ ἑκάστου μέλους τοῦ σώματος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος ὡς περιορισμένος ὑπόκειται καὶ εἰς σφάλματα, συγκρατεῖ αὐτὸν ἀπὸ τῆς πτώσεως ὁ Θεὸς καὶ βοηθεῖ αὐτὸν διὰ μαντειῶν, χρησμοδιῶν καὶ οἰωνῶν καὶ δι' ἐσωτερικῶν ἀποκαλύψεων ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν. Τὰ πάντα ὅμως δὲν πρέπει ν' ἀναμένωμεν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς τὸν νοῦν ἀξιῶν νὰ κάμνωμεν χρῆσιν αὐτοῦ. Οὕτως εἰς τὰ μαντεῖα «περὶ τῶν ἀδήλων ὅπως ἀποβήσοιτο μαντευσομένους ἔπεμπεν, εἰ ποιετέα», οὐχὶ δὲ περὶ ἐκείνων, ἅτινα ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου δύναται νὰ εἰκάσῃ.²

Παρὰ τοῦ Θεοῦ δέον νὰ ζητῶμεν τὸ ὠφέλιμον, διότι ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ ζητῶμεν οὐχὶ τὸ ἄριστον, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸ δοκοῦν εἰς ἡμᾶς ἄριστον.

Ὁ Σωκράτης ἐξαρτήσας τὰ πάντα ἐκ τῆς γνώσεως, ἦν ὠνόμαζεν ἀρετὴν, ἐγένετο κῆρυξ ὄχι ἀπλῶν ἀποφθεγμάτων, ἀλλ' Ἰδρυτὴς τῶν βάσεων τῆς ἐπιστημονικῆς ἠθικῆς. Ἡ τελεολογικὴ αὐτοῦ θεωρία περὶ τοῦ κόσμου, καθ' ἣν ὁ κόσμος ἐγένετο πρὸς τι τέλος ἢ σκοπὸν ἰσχύει καὶ σήμερον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Αἱ Σωκρατικαὶ Σχολαί.

Ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας τοῦ Σωκράτους ἐξεπήγασαν δύο σχολαί. Α) Ἡ ἀτελής φιλοσοφικὴ σχολή (Μεγαρικὴ-Κυνικὴ-Κυρηναϊκὴ) καὶ Β) Ἡ τοῦ Πλάτωνος ἣν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν κυρίως Σωκρατικὴν σχολήν.¹

1. Ξεν. ἀπομ. Βιβλ. Ι κεφ. 4, 2—19.

2. Ξεν. Ἀπομ. Βιβλ. Ι, 1, 6.

Αί πρώται περιλαμβάνουσι τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Σωκράτους, ὁ δὲ Πλάτων μετὰ τῆς ἠθικῆς παρέλαβε καὶ ἀνέπτυξεν ὅλον τὸ φιλοσοφικὸν (θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν μέρος) σύστημα τοῦ Σωκράτους καὶ τὸ καλολογικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Ἄτελεῖς Σχολαί.

1. **Κυνικὴ σχολή.** Ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς ταύτης ὑπήρξεν ὁ Ἀντισθένης, ὅστις ἐν Κυνοσάργει ἵδρυσεν γυμνάσιον διὰ τοὺς νόθους παῖδας, ἐν οἷς καὶ οὗτος συνηριθμεῖτο. Ἐκ τῆς ὀνομασίας τοῦ Γυμνασίου κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς διαίτης αὐτοῦ οἱ ὄπαδοὶ τούτου ὠνομάσθησαν κυνικοί.

Ἡ ἀρετὴ κατὰ τὸν Ἀντισθένην εἶναι γνῶσις, σοφία. Ὁ ἐνάρετος εἶναι σοφός, ὁ δὲ μὴ ἐνάρετος ἄσοφος. Συνίσταται δὲ ἡ ἀρετὴ εἰς τὴν ἀποφυγὴν τοῦ κακοῦ, δηλ. τῶν εὐαρέστων καὶ τῶν παθῶν, ἅτινα προσκολλῶσιν ἡμᾶς εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἀπολαύσεις. Μόνον αὕτη ἀρκεῖ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου συνδυαζομένη μάλιστα ὄχι μετὰ τῆς διαλεκτικῆς δεινότητος, ἀλλὰ τῆς Σωκρατικῆς.

Ὁ ἄνθρωπος ἀπαλλασσόμενος τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ καὶ ὀλιγωρῶν πρὸς τὰ ἄλλα πνευματικὰ ἀγαθὰ, ἀποβαίνει ἰδεωδῶς ἐνάρετος.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη κατέστησε τοὺς Κυνικοὺς ἀδιαφόρους πρὸς τὸν γάμον, τὸν οἰκογενειακὸν καὶ πολιτικὸν βίον, πρὸς τὰς ἀπολαύσεις καὶ τὰς τιμάς.

Οἱ ὄπαδοὶ τοῦ Ἀντισθένους ἔδειξαν μεγαλυτέραν τοῦ διδασκάλου των περιφρόνησιν καὶ εἰς τὰ ἄλλα τῆς ζωῆς ἀγαθὰ. Ἀναφέρομεν ἐκ τούτων τὸν ἐκ Σινώπης μαθητὴν αὐτοῦ Διογένην γνωστὸν ἐκ τῶν ἀνεκδότων καὶ τῶν σαρκασμῶν του. Οἱ Κυνικοὶ ἐθεώρουν πάντας ἴσους κατὰ τὴν λογικὴν ἀξίαν καὶ τὴν φύσιν, διὰ τοῦτο ὁ κόσμος ἔδει νὰ ἀποτελῇ μίαν κοινὴν πολιτείαν ἄνευ ἀρχόντων

καὶ ἀρχομένων ὀδηγούμενος ὡς ἀγέλη ἀπὸ τὸν λόγον, δηλ. τὸν νόμον.

Πιστεύοντες ὅτι ἡ πολυτέλεια καὶ τὰ ἄλλα τοῦ βίου ἀγαθὰ ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν δυστυχίαν, ἐζήτησαν νὰ τρέψωσι τοῦτον εἰς τὸν φυσικὸν βίον ὄχι μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας των ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ παραδείγματός των. Τούτου ἕνεκα ἔστεροῦντο πάντων τῶν ἀγαθῶν, ὑπεβάλλοντο δὲ ἐπίτηδες εἰς κακουχίας καὶ στερήσεις. Μὴ ἔχοντες δὲ σχολεῖα εἰσῆρχοντο αὐτόκλητοι εἰς τὰς οἰκίας καὶ ἐδίδασκον.

2. Κυρηναϊκὴ σχολή. Ἀντιπρόσωπος τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ ἐκ Κυρήνης μαθητὴς τοῦ Σωκράτους Ἄριστιππος. Οὗτος ἔζησεν ἔκλυτον καὶ ἀκόλαστον βίον διατελῶν εἰς σχέσεις μετὰ ἐταιρῶν καὶ τυράννων καὶ μὴ μετέχων τῶν κοινῶν, ὅπως μὴ ἐξαρτᾶται ὑπ' οὐδενός, διετήρησεν ὅμως συνάφειάν τινα πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους. Κατὰ τὸν Ἄριστιππον ὕψιστος σκοπὸς τοῦ βίου εἶναι ἡ ἡδονή. Μερικὴ ὅμως, στιγμιαία ἡδονή, ἡ σωματικὴ. Ἐνώπιον τῆς ἡδονῆς ταύτης οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουσι πᾶσαι αἱ ἠθικαὶ ὑποχρεώσεις. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν δέον νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν καθ' ἑκάστην στιγμὴν ἡδονήν, διότι ἡ μὲν τοῦ παρελθόντος δὲν ὑφίσταται, ἡ δὲ τοῦ μέλλοντος εἶναι ἀβεβαία.

Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη μετερρυθμίσθη ὑπὸ τῶν μαθητῶν του, οἵτινες παρέλαβον καὶ τὴν ἱστορικὴν καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος ἡδονήν.

3. Μεγαρικὴ σχολή. Τὸ κύριον γνώρισμα τῆς σχολῆς ταύτης ὡς καὶ ὄλων τῶν ἀτελῶν ὀπαδῶν τοῦ Σωκράτους εἶναι ἡ ἔνωσις τῆς διαλεκτικῆς μετὰ τῆς ἠθικῆς. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι θυσιάζεται ἡ ἠθικὴ εἰς τὴν διαλεκτικὴν, παρ' ἄλλοις δὲ ἡ διαλεκτικὴ εἰς τὴν ἠθικὴν.

Κατὰ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Μεγαρικῆς σχολῆς τὸ πραγματικῶς ὑπάρχον εἶναι μόνον τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν. Τοῦτο εἶναι ὁ πραγματικὸς θεός. Τοῦτο μόνον ὑπάρχει.

Εἶναι δὲ ὄχι αἰσθητόν, ἀλλὰ νοητόν, ἀλήθεια, νοῦς. Πάντα δὲ τὰ ἄλλα ὄντα, μεταβλητά, διαιρετὰ ἢ καὶ ἐναντία τοῦ ἀγαθοῦ, ἔχουν μόνον φαινομενικὴν ὕπαρξιν.

Ἡ Μεγαρική σχολή ἀποτελεῖ μετάβασιν πρὸς τὸν σκεπτικισμόν, ἐνῶ ἡ Κυνική ἄγει πρὸς τὸν Στωικισμόν, ἡ δὲ Κυρηναϊκή πρὸς τὸν ἡδονισμόν, δηλ. τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἐπικούρου. Ἡ Μεγαρική σχολή ἀσχολουμένη ἰδίᾳ εἰς τὴν λογικὴν καὶ διαλεκτικὴν ἐκλήθη σχολή ἐριστική.

Ἡ Ἠθικὴ παρὰ Πλάτωνι.

Ἡ Ἠθικὴ παρὰ Πλάτωνι ὄχι μόνον ἀποτελεῖ οὐσιῶδες καὶ ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ ὅλου φιλοσοφικοῦ του συστήματος, ἀλλὰ βασίμως θὰ ἡδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι αὕτη δίδει τὴν ὅλην χροιάν καὶ συνθέτει τὸν πυρῆνα τοῦ Πλατωνικοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος. Τὸ σύστημα τοῦτο θὰ ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ κατὰ βάθος σύστημα ἠθικόν. Ὅτι εἶναι ἀληθὴς ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀποδεικνύει ἡ σχέση, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ Ἠθικὴ τοῦ Πλάτωνος ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν πολιτείαν του καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς τὴν περὶ Ἰδεῶν θεωρίαν του.

Κατὰ τὴν ψυχολογίαν τοῦ Πλάτωνος, τῆς ψυχῆς ἡ θεμελιώδης λειτουργία εἶναι ἡ γνωστική· νὰ γνωρίσῃ τὸ ὑψίστον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν κρηπίδα εἰς τὸ σύστημα τῶν Ἰδεῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀντικείμενον ἠθικῆς ἐπιδιώξεως.

Διότι ἡ Ἀρετὴ, ὁ ἄμεσος σκοπὸς τῆς Ἠθικῆς, κύριον καὶ θεμελιῶδες γνώρισμα ἔχει τὴν σοφίαν, τὴν γνῶσιν δηλ. τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ. Ἡ δὲ Πολιτεία, τὴν ὁποίαν ἀντιλαμβάνεται ὡς ὠργανωμένην συμφώνως πρὸς τὰς ψυχολογικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρχὰς κοινωνίαν, εἶναι ὁ τόπος ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀσκεῖται ἡ ἀρετὴ.

Σκοπὸς τελικὸς τῆς Ἠθικῆς, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ζωὴν του. Σκο-

πὸς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς εἶναι ν'ἀποκτήσῃ τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ ὅποια διὰ τοῦτο ἀποτελεῖ διὰ τὸν ἄνθρωπον τὸ ὑψιστον ἀγαθόν. Σκοπὸς λοιπὸν τῆς ἠθικῆς εἶναι νὰ βοηθήσῃ τὸν ἄνθρωπον ν'ἀποκτήσῃ τὸ ὑψιστον ἀγαθόν, τὴν εὐδαιμονίαν. Ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου νοεῖται ὑπὸ διπλῆν ἔννοιαν, ὡς εὐδαιμονία ὑλική, σωματική, καὶ ὡς εὐδαιμονία πνευματική. Ἡ ὑλική εὐδαιμονία ἱκανοποιεῖ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς σωματικῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἢ δὲ πνευματική τὰς ἀπαιτήσεις τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεώς του. Ἡ ἀληθινὴ εὐδαιμονία εἶναι ἢ πνευματική, ὅπου ἢ ψυχὴ εἶναι ἀνωτέρα τοῦ σώματος. «Φίληβος μὲν τοίνυν ἀγαθὸν εἶναι φησὶ τὸ χαίρειν πᾶσι ζώοις, καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τέρψιν καὶ ὅσα τοῦ γένους τούτου ἐστὶ σύμφωνα· τὸ δὲ παρ'ἡμῶν ἀμφισβήτημά ἐστι μὴ ταῦτα, ἀλλὰ τὸ φρονεῖν καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ μεμνησθαι καὶ τὰ τούτων αὐτῶν συγγενῆ, δόξαν τε ὀρθὴν καὶ ἀληθεῖς λογισμούς, τῆς γε ἡδονῆς ἀμείνω καὶ λῶω γίγνεσθαι ζύμπασιν, ὅσαπερ αὐτῶν δυνατὰ μεταβαλεῖν· δυνατοῖς δὲ μετασχεῖν ἐσθλότατον εἶναι πᾶσι τοῖς οὐσί τε καὶ ἐσομένοις» (Φίληβος Κεφ. Α). «Ἐγὼ γὰρ δὴ οἶμαι, καὶ ἐμὲ καὶ σὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὸ ἀδικεῖν τοῦ ἀδικεῖσθαι κάκιον ἢ γεῖσθαι καὶ τὸ μὴ διδόναι δίκην τοῦ διδόναι» (Γοργίας 474 Β).

Ὁ ἄνθρωπος ὅστις ζητεῖ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σώματος, τὸ ὅποῖον εἶναι εἰρκτὴ τῆς ψυχῆς, ἔρχεται εἰς δυσαρμονίαν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἀθανάτου ψυχῆς του. Ἡ δυσαρμονία αὕτη εἶναι ἠθικὴ νόσος, τῆς ὅποιας ἐπακόλουθον εἶναι ἢ τιμωρία τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν. Ἀντιθέτως ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὅποιος ἐπιδιώκει τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἀθανάτου ψυχῆς, ἔχει ἠθικὸν κάλλος καὶ ψυχικὴν υἰείαν, ἅτινα εἶναι ἢ ἐπακολουθοῦσα

ἀμοιβή. Ἡ ἀμοιβή αὕτη σημαίνει τὴν ἑξομοίωσιν μετὰ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν μεταθανάτιον ζωὴν, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὴν ἐνταῦθα ζωὴν περιφρονῆται καὶ παραγκωνίζεται ὁ ἄνθρωπος αὐτός.

Αἱ ἰδέαι αὗται τοῦ Πλάτωνος δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὅτι εἰσάγουν τὸν ἄσκητισμὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Δὲν καταδικάζει ἀπολύτως τὴν ἱκανοποίησιν τῶν σωματικῶν ἀπαιτήσεων, διότι φρονεῖ ὅτι οὔτε ἡ ἡδονὴ οὔτε ἡ σοφία μόνη καθ'ἑαυτὴν εἶναι τὸ ἀγαθόν (Φίληβος 20). Τὸ ἐπιδιωκτέον ἀγαθὸν δὲν εἶναι βίος πλήρης ἡδονῆς χωρὶς φρόνησιν καὶ σοφίαν, οὔτε βίος μετὰ σοφίας καὶ φρονήσεως ἄνευ ἡδονῆς. Τέλεια βίος εἶναι ὁ μικτός, ὁ κεκραμένος μετὰ σοφίας καὶ ἡδονῆς. Ἡ ἡδονὴ πρέπει νὰ ἐλέγχηται ὑπὸ τῆς σοφίας. Κάλλιστος βίος εἶναι ἐκεῖνος, καθ'ὃν αἱ σωματικαὶ ὀρμαὶ ὑπακούουν καὶ πειθαρχοῦν εἰς τὸν λόγον.

Διὰ τὴν εὕρεσιν καὶ ἄσκησιν τῆς εὐδαιμονίας μέσον εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἣτις συνίσταται εἰς τὴν ἀρμονικὴν σύνθεσιν τῶν συνιστῶντων αὐτὴν μορίων. Ταῦτα εἶναι ἡ σοφία, ἡ ἀνδρεία, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη. Ἐκαστὸν μῶριον τῆς ἀρετῆς προσφέρει ἰδίαν ἐξυπηρέτησιν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς καὶ εἰς τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ, τῆς εὐδαιμονίας.

Ἡ σοφία προσφέρει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν. Ἐντεῦθεν λαμβάνει ἀφετηρίαν ὁ Πλάτων εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ συστήματος τῶν Ἰδεῶν, τὸ ὁποῖον δίδει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ ὄντος καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου. Ἡ ἀνδρεία εἶναι τὸ μῶριον τῆς ἀρετῆς, τὸ ὁποῖον ἐνισχύει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς γνωσθείσης ἀληθείας. Ἡ σωφροσύνη καθορίζει τὸ ὀρθὸν μέτρον εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Ἡ δικαιοσύνη ρυθμίζει τὴν ὀρθὴν καὶ δικαίαν σχέσιν τῶν ἄλλων μορίων τῆς ἀρετῆς. Τῶν μορίων τούτων τῆς ἀρετῆς σπουδαιότατον εἶναι ἡ σοφία, διότι ἄνευ αὐτῆς δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ λειτουργήσουν ἐπ'ὠφελῶς

τὰ ἄλλα μόρια τῆς ἀρετῆς, ἐστερημένα τῆς ἀληθοῦς γνώσεως. Ὡδηγημένος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀρετὴν, πράττει ὅ,τι ἡ λογικὴ του ψυχὴ ὑπαγορεύει καὶ ἀποκτᾷ τὴν εὐδαιμονίαν, τὸ ὑψιστον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἐξομοίωσις του μὲ τὸν Θεόν.

Ἡ ἠθικὴ λοιπὸν εἶναι ἀσκήσις τῆς ἀρετῆς πρὸς ἀποκτήσιν τῆς εὐδαιμονίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σπουδαιότερον μόριον τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ σοφία, κατὰ συνέπειαν ἡ ἀρετὴ εἶναι διδακτὴ, καθ' ὅσον ἡ γνώσις εἶναι διδακτὴ καὶ ἀποκτητὴ.

Ἡ διδασκαλία τῆς ἀρετῆς γίνεται κατὰ τὰ διάφορα στάδια τῆς ἡλικίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ διαφόρων μέσων. Τὰ κυριώτερα μέσα εἶναι ἡ Οἰκογένεια, ἡ Παιδεία καὶ ἡ Πολιτεία.

Εἰς τὴν οἰκογένειαν «ἐπεὶ δ' ἄν θ' ἄττον συνιεῖ τὰ λεγόμενα ὁ παῖς, τροφὸς καὶ μήτηρ καὶ παιδαγωγὸς καὶ αὐτὸς ὁ πατήρ περὶ τούτου διαμάχονται, ὅπως ὡς βέλτιστος ἔσται, παρ' ἕκαστον ἔργον καὶ λόγον διδάσκοντες καὶ ἐνδεικνύοντες ὅτι τὸ μὲν δίκαιον, τὸ δὲ ἄδικον καὶ τὸ μὲν καλόν, τὸ δὲ αἰσχρὸν καὶ τὸ μὲν ὄσιον τὸ δὲ ἀνόσιον καὶ τὰ μὲν ποίει, τὰ δὲ μὴ ποίει (Πρωταγ. XV 325 Δ).

Μετὰ τὴν οἰκογένειαν ἡ παιδεία ἀναλαμβάνει καὶ συμπληρώνει τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς. «Μετὰ δὲ ταῦτα εἰς διδάσκαλου πέμποντες πολὺ μᾶλλον ἐντέλλονται ἐπιμελεῖσθαι εὐκοσμίας τῶν παιδων ἢ γραμμάτων καὶ κιθαρίσεως. Ἐπειδὴν δὲ γράμματα μάθωσι καὶ μέλλωσι συνήσειν τὰ γεγραμμένα, ὥσπερ τότε τὴν φωνήν, παρατιθέασιν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν βάρων ἀναγιγνώσκειν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα, ἐν οἷς πολλαὶ μὲν νουθετήσεις ἐνεῖσι, πολλοὶ δὲ ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ὁ παῖς ζηλῶν, μιμῆται καὶ ὀρέγηται τοιοῦτος γενέσθαι».

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν οἱ μὲν κιθαρισταὶ «ἐπιμελοῦνται σωφροσύνης τε καὶ ὅπως μηδὲν κακουργῶσιν οἱ νέοι, διδάσκοντες, ἐπειδὴν κιθαρίζειν μάθωσι, ἄλλων αὖ ἀγαθῶν ποιητῶν ποιήματα, μελοποιῶν καὶ ἀναγκάζοντες οἰκειοῦσθαι ταῖς ψυχαῖς τῶν νέων καὶ τοῖς ρυθμοῖς καὶ ταῖς ἀρμονίαις, ὅπως προθυμότεροι καὶ εὐαρμοστώτεροι γενόμενοι χρήσιμοι ᾧσιν εἰς τὸ λέγειν τε καὶ πράττειν. Πᾶς γὰρ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου εὐρυθμίας τε καὶ εὐαρμοστίας δεῖται.» Οἱ δὲ παιδοτρίβαι γυμνάζουσι τὰ σώματα τῶν νέων, «ἵνα ὑπηρετῶσι τῇ διανοίᾳ, χρηστῇ οὔσῃ, καὶ μὴ ἀναγκάζονται ἀποδειλιᾶν διὰ τὴν πονηρίαν τῶν σωμάτων».

Τέλος ἡ Πολιτεία φέρει εἰς πέρας τὸ ἔργον τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρετῆς: «Ἡ πόλις αὖ τοὺς νόμους ἀναγκάζει μαθάνειν καὶ κατὰ τούτους ζῆν κατὰ παράδειγμα, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἀφ'ἑαυτῶν εἰκῆ πράττωσι». (Πρωταγ ἐνθ. ἄνωτέρω).

Ὅτι τὸ ὅλον φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος εἶναι ἠθικὸν ἀποδεικνύει ἀκόμη τὸ ἔργον τῆς ἡ «Πολιτεία», ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἰδανικὴ πραγματοποίησις τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἠθικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ ἠθικὴ κατ' Ἀριστοτέλην.

Καὶ παρ' Ἀριστοτέλει ἡ ἠθικὴ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ φιλοσοφικοῦ τοῦ συστήματος, ὄχι ὅμως τὸν πυρῆνα αὐτοῦ, ὅπως εἰς τὸ φιλοσοφικὸν σύστημα τοῦ Πλάτωνος. Τὸ κύριον μέρος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀριστοτέλους συνιστῶσιν ἡ «Πρώτη φιλοσοφία» καὶ ἡ «Φυσικὴ φιλοσοφία», ἡ δὲ ἠθικὴ, ἀσχολουμένη περὶ τὰ ἀνθρώπινα, συνιστᾷ τὸ πρακτικὸν μέρος τῆς Ἀριστοτελείου φιλοσοφίας καὶ ἐξετάζει τὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου καθ'ἑαυτὸν λαμβά-

νομένου καὶ ὡς μέλους τῆς εἰς πολιτείαν ὠργανωμένης κοινωνίας.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης σκοπὸν τῆς Ἠθικῆς ὀρίζει τὴν ἀναζήτησιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ καὶ τῶν μέσων πρὸς ἀπόκτησιν αὐτοῦ ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων. Ὡς ὑψίστον ἀγαθὸν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης παραδέχεται τὴν εὐδαιμονίαν. Τὸ περιεχόμενον τῆς εὐδαιμονίας συνίσταται εἰς τὴν ἐν τελέχειαν, εἰς τὴν πραγματοποίησιν δηλ. τῆς οἰκείας φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν συνειδητὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν οἰκείαν τῆς ἀρετῆς. Ἀρετὴ τῆς ψυχῆς εἶναι ἢ λογικότης καὶ ἢ ἐλευθερία. Ἡ λογικὴ λοιπὸν καὶ ἐλευθέρως ἐνέργεια ἀπεργάζεται τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Αἱ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, διαίρουνται εἰς διανοητικὰς καὶ πρακτικὰς ἀρετάς. Αἱ θεωρούμεναι ὡς ἀρεταί: εὐζωΐα, εὐδοξία, εὐτυχία, αὐτάρκεια κλπ. πόρρω ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εὐδαιμονίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Αἱ διανοητικαὶ ἀρεταὶ τῆς ψυχῆς συνίστανται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀφορώντων τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τὴν γνῶσιν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτιῶν τῶν ὄντων καὶ γινομένων, αἱ δὲ πρακτικαὶ εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀνθρώπου συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα τῆς γνώσεως τῆς κτηθείσης διὰ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. Αἱ ἐνέργειαι τῶν ἀνθρώπων συμφώνως πρὸς τὰς διανοητικὰς καὶ πρακτικὰς ἀρετάς, χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδιώκουν σκοπίμως, ἔχουν ὡς ἀναγκαίαν ἀκολουθίαν τὴν εὐδαιμονίαν.

Ἡ εὐδαιμονία διὰ τῆς ἀνωτέρω διανοητικῆς καὶ πρακτικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς θὰ ἦτο πλήρης, εἴαν δὲν ἐπεπρόσθουν κωλύματα ἐξωτερικά, εἴαν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ ἡ ψυχὴ ἀνεξαρτήτως τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος: νόσοι, πενία, πλοῦτος κλπ. παρακωλύουν τὴν ἀπόκτησιν τῆς πλήρους καὶ ἀληθοῦς εὐδαιμονίας. «Ἀδύνατον γὰρ ἢ οὐράδιον τὰ καλὰ πράττειν ἀχορήγητον ὄντα. πολλὰ

μὲν γὰρ πράττεται, καθάπερ δι' ὀργάνων, διὰ φίλων καὶ πλούτου καὶ πολιτικῆς δυνάμεως· ἐνίων δὲ ἡττώμενοι ρυπαίνουσι τὸ μακάριον, οἷον εὐγενείας, εὐτεκνίας, κάλλους· οὐ πάνυ γὰρ εὐδαιμονικὸς ὁ τὴν ιδέαν πάναιοχος ἢ δυσγενὴς ἢ μονώτης καὶ ἄτεκνος» ('Ηθ. Νικομ. Α. 9).

Τὰς πρακτικὰς ἀρετὰς συνοδεύουν αἱ ιδιότητες τῆς ψυχῆς: ἐπιθυμία, ὀργή, φόβος, θάρρος, φθόνος, χαρά, λύπη, μῖσος, φιλία, πόθος, ζῆλος, ἔλεος κλπ. Αἱ λειτουργικαὶ αὗται ιδιότητες διαταράσσουν τὴν πλήρη πραγμάτωσιν τῆς εὐδαιμονίας. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν αἱ διανοητικαὶ χειραγωγοῦν τὰς πρακτικὰς κινουμένας διὰ μέσου τῶν ἀνωτέρω λειτουργικῶν ιδιοτήτων τῆς ψυχῆς πρὸς ἀπεργασίαν τῆς εὐδαιμονίας.

Κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῶν ἀρετῶν διὰ μέσου τῶν λειτουργικῶν ιδιοτήτων τῆς ψυχῆς ἡ βασιλικὴ ὁδὸς εἶναι ἡ ἄγουσα μεταξὺ τῶν δύο ἀκροτήτων, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐνδείας, ἡ ὁδὸς ἡ φέρουσα πρὸς τὸ μέσον καὶ ἀποφεύγουσα τὰ ἄκρα. Τὴν οὐσίαν τῆς ἀρετῆς οὕτω συνιστᾷ ἡ μεσότης μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων. Ἀρετὴ = «Ἐξίς προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὔσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσειε, μεσότης δύο κακῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν.» Ὁ προσδιορισμὸς τῆς μεσότητος εἶναι ἀποτέλεσμα κρίσεως ὑποκειμενικῆς περὶ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων σημείου, ἐνθα πίπτει ἡ μεσότης ἡ συνιστῶσα τὴν ἀρετὴν, ἀποτέλεσμα κρίσεως σχετικῶς ἐξαρτωμένης ἀπὸ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν τοῦ κρίνοντος ὑποκειμένου ('Ηθ. Νικομ. Β 2—7).

Ἡ ἀνδρεία π.χ. εἶναι ἀρετὴ κειμένη μεταξὺ τῆς δειλίας καὶ τοῦ θράσους, ἡ σωφροσύνη εἶναι ἀρετὴ κειμένη μεταξὺ δύο ὑπερβολῶν, τῆς ἀκολασίας καὶ τῆς ἀναισθησίας κ.ο.κ.

Αἱ πρακτικαὶ ἀρεταὶ γίνονται ἕξεις διὰ τῆς ἐπανειλημμένης ἀσκήσεως.

‘Ορίζων ὡς ἀνώτέρω τὰς πρακτικὰς ἀρετὰς ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς μεσότητος κειμένης μεταξὺ δύο ἄκρων, δὲν θεωρεῖ τὸν ὅρισμόν τοῦτον περιλαμβάνοντα ὅλας τὰς περιπτώσεις τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου. «Οὐ πᾶσα ἐπιδέχεται πρᾶξις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα. Ἐνια γὰρ εὐθύς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον χαιρεκακία, ἀναισχυντία, φθόνος καὶ ἐκ τῶν πράξεων μοιχεία, κλοπή, ἀνθρωποφονία. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ αὐτῷ φαῦλα εἶναι, ἀλλ’ οὐχ’ αἰ ὑπερβολαὶ αὐτῶν καὶ αἰ ἐλλείψεις» (Ἠθ. Νικομ. Β 6).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ’.

Στωικὴ ἠθικὴ.

Ἰδρυτὴς τῆς Στωικῆς ἐν Ἀθήναις Σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Ζήνων, γεννηθεὶς τῷ 340 π. Χ. ἐν τῇ πόλει Κιτίῳ τῆς Κύπρου. Μαθητεύσας κατ’ ἀρχὰς παρὰ τῷ κυνικῷ Κράτητι καὶ εἶτα παρὰ Στίλπωνι τῷ Μεγαρεῖ καὶ Πολέμονι τῷ Ἀκαδημαϊκῷ, ἤνοιξεν ἐν Ἀθήναις, ἐν τῇ Ποικίλῃ καλουμένην στοᾶν, τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σχολήν, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ οἱ ὄπαδοί του ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν.

Ἡ μετριότης, ἡ ἠθικὴ, ἡ ἐγκράτεια αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἐν τῇ ἀρχαιότητι παροιμιώδεις. Τοῦτον διεδέχθη ὁ Κλεάνθης ἐξ Ἀσσοῦ πόλεως τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ τοῦτον πάλιν ὁ Χρῦσιππος γεννηθεὶς ἐν Σόλοις τῆς Κιλικίας (208), ὁ ἐπιφανέστατος ὄλων τῶν Στωικῶν, διὰ τὸν ὁποῖον δικαίως ἐλέγετο «εἰ μὴ ἦν Χρῦσιππος οὐδὲ στοᾶ ἦν».

Ἡ ἠθικὴ τῶν στωικῶν εὐρίσκεται εἰς στενὸν σύνδεσμον μετὰ τῆς φυσικῆς αὐτῶν. Συνίσταται δὲ ἐν τούτῳ, ὅτι ἕκαστος ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ ρυθμίζῃ τὸν βίον του συμφώνως πρὸς τὸν γενικὸν νόμον τὸν διέποντα τὸν κόσμον καὶ συνεπῶς πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. Ὅθεν καὶ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν ἢ ἀκολουθῶν τῇ φύσει

ζῆν ἀπετέλει τὴν βασικὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς αὐτῶν φιλοσοφίας.

Τὸ κατὰ φύσιν ζῆν ἀποβαίνει κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς κατὰ λόγον ζῆν. Ἴνα δέ τις ζῆ κατὰ φύσιν, ὀφείλει νὰ ζῆ συμφώνως τῇ λογικῇ, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν διεστράφη, νὰ εἶναι λογικὸν μέρος τοῦ λογικοῦ κόσμου, διατελῶν ἐν κοινῶνι μετὰ παντὸς τοῦ λογικοῦ κόσμου, ἀντὶ νὰ ἀκολουθῇ τὸν ἄλογον καὶ ἴδιον ἰσχυρισμόν.

Ἐν τούτῳ συνίσταται ἡ εὐδαιμονία καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ταύτης θεωρίας ἐρειδόμενοι οἱ Στωϊκοὶ ἐσχημάτισαν τὴν θεωρίαν τῆς σχέσεως μεταξὺ ἀρετῆς καὶ ἡδονῆς. Τὴν ἡδονὴν θεωροῦσιν ὅλως ἀτομικὴν. Ἡ κατ' αὐτοὺς σύμφωνος τῇ φύσει ζωὴ ὑποτάσσει τὸ μερικὸν εἰς τὸ γενικὸν καὶ ἀποκλείει πάντα προσωπικὸν σκοπὸν. Μόνον δὲ ὡς κακὸν καὶ κώλυμα πρὸς τὴν εὐδαίμονα ζωὴν δύναται κατὰ τὸν Κλεάνθην νὰ θεωρῆται ἡ ἡδονή, (ἂν καὶ ἕτεροι στωϊκοὶ δὲν συμφώνουν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ). Ἡ ἡδονὴ οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀξίαν ἔχει. Δὲν εἶναι πραγματικότης ἀλλὰ παθητικὴ κατάστασις τῆς ψυχῆς. Ἐν ταύτῃ τῇ θεωρίᾳ περιλαμβάνεται ἅπασα ἡ αὐστηρότης τῆς στωϊκῆς διδασκαλίας περὶ ἡθῶν. Κατὰ τοὺς στωϊκοὺς τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀξίαν ἔχουν, ὁ ἄνθρωπος καθίσταται εὐδαίμων μόνον διὰ τῆς ἐσωτερικῆς λογικότητος καὶ δυνάμεως τῆς ψυχῆς, μόνον διὰ τῆς συμφώνου τῇ φύσει θελήσεως καὶ ἐνεργείας. Τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, π.χ. πλοῦτος, υἰγεία, καλῶς χρησιμοποιούμενα δύνανται νὰ φέρωσιν ἀγαθόν, κακῶς δὲ χρησιμοποιούμενα δύνανται νὰ φέρωσι κακόν.

Ἄρετὴ εἶναι λογικότης συμφώνως τῇ φύσει τῶν πραγμάτων, κακία δὲ ἐνέργεια ἐναντία εἰς τὸν νοῦν καὶ διεστραμμένη ὡς εὕρισκομένη εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Κατ' ἀκολουθίαν καὶ αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι λογικαί, ἀπηλλαγμέναι ἀντιφάσεων ἢ παράλογοι, πλήρεις ἀντιφάσεων. Ἐν τῇ πρώτῃ περι-

πτώσει ὁ ἄνθρωπος καλεῖται ἐνάρετος, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ὁ ἄνθρωπος καλεῖται κακός.

Τὴν εἰδικὴν διδασκαλίαν περὶ ἠθικῆς ἐνεργείας ἀνεπτυξαν οἱ μεταγενέστεροι στωικοὶ διακρίνοντας τὰ καθήκοντα εἰς καθήκοντα ἀναφερόμενα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ ὑποκειμένου καὶ δεύτερον εἰς καθήκοντα ἀναφερόμενα εἰς τὴν κοινωνίαν. Εἰς τὰ πρῶτα διακρίνουσι τὴν αὐτοσυντηρησίαν, καθ' ἣν τὸ ὑποκείμενον πᾶν τὸ ἀντικείμενον τῇ φύσει ἀπωθεῖ, πᾶν δὲ τὸ ὠφελοῦν αὐτὴν ἐλκύει. Εἰς δὲ τὸ τελευταῖον καθορίζονται αἱ σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν κοινωνίαν. Ὁ ἄνθρωπος κατ' αὐτοὺς φύσει ἀνήκει εἰς κοινωνίαν καὶ ἐπιβάλλεται διὰ τῆς χρηστότητος καὶ φιλάνθρωπίας νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς πρὸς τὸν πλησίον ὑποχρεώσεις. Αἱ ἐπὶ μέρους κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων, τὰ ἔθνη, αἱ πολιτεῖαι, ἀντιφάσκουσιν εἰς τὴν φυσικὴν συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου καί, ἵνα ἐκλίπη ἡ ἀντίφασις αὕτη, πρέπει ἡ ἀνθρωπότης νὰ ἀποτελέσῃ μίαν μεγάλην κοινωνίαν ἔχουσαν τοὺς αὐτοὺς νόμους, τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα. Ὅθεν ἡ ἰδέα τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἀνεφάνη τὸ πρῶτον παρὰ τοῖς στωικοῖς.

Ὡς κατακλείς τῆς Στωικῆς διδασκαλίας ἐπιφέρεται ἡ παράστασις τοῦ σοφοῦ. Ὁ σοφὸς ἔχων τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀληθῆ εἰκόνα τοῦ πνεύματος αὐτὸς μόνος εἶναι ὁ τὰ πάντα ἐπιστάμενος, αὐτὸς ἔχει εὐθύνην ἐνώπιον ἑαυτοῦ καὶ πραγματικὴν αὐτοκυριαρχίαν. Εἶναι ὡς ἐνδεὴς πλούσιος, εὐτυχὴς ὡς ἔχων τὴν εὐτυχίαν ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ. Κέκτηται τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀπορρέουσαν ἀπόλυτον ἠθικὴν γνῶσιν καὶ δύναμιν, ἔνεκα δὲ τῆς γνώσεως αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς εἶναι ὄντως ἐλεύθερος καὶ δύναται νὰ δρᾷ εἰς ὅλας τὰς σφαίρας τοῦ βίου.

Κατὰ τὴν Στωικὴν φιλοσοφίαν μετὰ τῆς ἀρετῆς εἶναι συνημμένος ὁ διακεχυμένος ἐν τῇ φύσει λόγος. Ἐπειδὴ

δὲ ὁ σοφὸς εἶναι ἐνάρετος, ἐνεργεῖ κατὰ λόγον. Τὸ δὲ πράττειν κατὰ λόγον ἄγει εἰς τὴν εὐδαιμονίαν.

Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία τῶν Στωικῶν δὲν εἶναι ξένη πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους.

Ἡ ἀντίληψις αὐτῶν περὶ ἀνθρωπίνου βίου, ἡ διακρίνουσα τὴν ἠθικὴν τῶν αὐστηρότης, ἡ ἀντίληψις τῶν περὶ ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν δὲν ἀποτελοῦν θεωρίας καινοφανεῖς, ἀλλὰ παραπλησίας πρὸς τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν τῶν εἰρημένων φιλοσόφων.

ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἐπικούρειοι.

Ἰδρυτὴς τῆς σχολῆς ταύτης ὑπῆρξεν ὁ Ἐπίκουρος υἱὸς Ἀθηναίου μεταναστεύσαντος εἰς Σάμον, γεννηθεὶς τῷ 342 π.Χ. καὶ ἀποθανὼν τῷ 270 π.Χ.

Ἡ ἠθικότης τοῦ Ἐπικούρου πολλάκις ὑπὸ πολλῶν παρεξηγήθη καὶ κατεσκευαστήθη. Ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Ἐπίκουρος διῆγε βίον ἄμεμπτον, πᾶσαι δὲ αἱ κατ' αὐτοῦ ἐκτοξευθεῖσαι κατηγορίαι περὶ ἀπρεπῶν ἡδονῶν δέον νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συκοφανταίαι.

Κατὰ τὸν Ἐπίκουρον τὸ ὑψιστον ἀγαθὸν εὐρίσκεται ἐν τῇ εὐδαιμονίᾳ. Ἡ δὲ εὐδαιμονία ἐγκεῖται εἰς τὴν ἡδονήν. Ἡδονὴν δὲ ἐθεώρει οὐχὶ τὴν στιγμιαίαν, ὡς ὁ Ἀριστιππος, ἀλλὰ τὴν διαρκῆ, τὴν ἐκτεινομένην ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς. Αἱ μερικαὶ ἡδοναὶ δέον νὰ περιφρονῶνται, διότι δύνανται νὰ ἐπιφέρωσιν εἰς ἡμᾶς λύπας. Ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ὑφίσταται λύπας, ἵνα δοκιμάζη ἡδονὰς μετ' αὐτὰς μεγαλυτέρας.

Ὁ σοφὸς κατ' αὐτὸν ζητεῖ τὴν πνευματικὴν ἢ τὴν σωματικὴν ἡδονήν. Διότι ἐνῶς ἡ δευτέρα ἀνήκει εἰς μόνον τὸ παρόν, ἡ πρώτη ἐκτείνεται ἐφ' ὅλης τῆς ζωῆς ὡς ἀνάμνησις εἰς τὸ παρελθόν καὶ ἐλπίς διὰ τὸ μέλλον. Ἡ πνευματικὴ ἡδονὴ ἐγκεῖται εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς ὑπεροχῆς του, τῆς

προσωπικῆς του ἀξίας, ἥτις μένει ἀδιατάρακτος εἰς τὰς δυστυχίας καὶ τὰς θλίψεις τῆς ζωῆς. Ἡ φιλία, δηλ. ὁ σύνδεσμος τῶν ἐχόντων τὰς αὐτὰς σκέψεις ἀνθρώπων, φέρει κατ' αὐτὸν τὴν εὐδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν ἡ ἀπόλαυσις δὲν δύναται νὰ παράσχη.

Ὁ Ἐπίκουρος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους ἡδονικοὺς τοὺς πρεσβευόντας τὴν θετικὴν ἡδονήν, φρονεῖ ὅτι ὁ σοφὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ὑψίστην εὐδαιμονίαν εὐφραινόμενος ἐκ τῆς ἀληθοῦς καὶ διαρκοῦς ἡδονῆς τῆς ἡσυχίας καὶ τῆς ψυχικῆς ἀταραξίας. Οὕτω μὲ μόνον κρίθινον ἄρτον καὶ ὕδωρ δύναται νὰ φιλονικήσῃ περὶ εὐδαιμονίας μετὰ τοῦ Διός. Κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἡ εὐδαιμονία δὲν εἶναι δύσκολον νὰ ἀποκτηθῇ. Ἀρκεῖ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν φύσιν, ἵνα μὴ βλάψωμεν τὴν ζωὴν καὶ καταστρέψωμεν αὐτὴν δι' ἀμέτρων ἐπιθυμιῶν καὶ νὰ ἀπομακρύνωμεν τὸν φόβον τῶν θεωρουμένων κακῶν.

Ὁ θάνατος, ὅστις νομίζεται ὡς κακόν, δὲν εἶναι κακόν. Διότι τούτου ὑπάρχοντος ἡμεῖς δὲν ὑπάρχομεν καὶ τὰ νάπαλιν ἡμῶν ὑπαρχόντων ἐκεῖνος δὲν ὑπάρχει. Συνεπῶς μακρὰν ἡμῶν τὸ κακόν τοῦτο εὐρισκόμενον δὲν δύναται νὰ γεννᾷ ἐν ἡμῖν φόβον καὶ νὰ διαταράττῃ τὴν γαλήνην ἡμῶν. Τὸ ἰδανικόν τῆς ἰδίας αὐτοῦ εὐδαιμονίας ἀναφέρει ὁ Ἐπίκουρος εἰς τοὺς Θεούς. Οἱ Θεοὶ ζῶσι βίον ἀτάραχον καὶ γαλήνιον. Δὲν ἀσχολοῦνται περὶ τοῦ κόσμου, διότι τοῦτο θὰ διετάρασσε τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Σκεπτικισμὸς καὶ Νέα Ἀκαδημία.

Διάρρηξιν παντὸς συνδέσμου μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἄρνησιν πάσης ἀντικειμενικῆς ἀληθείας ἀποτελοῦσιν αἱ βάσεις τοῦ συστήματος τούτου, τὸ ὁποῖον πρῶτος εἰσήγαγεν ὁ ἐξ Ἡλίδος Πύρρων, τοῦ

ὁποίου μαθητῆς ὑπῆρξεν ὁ *Τίμων* ἐκ Φλιοῦντος ὁ σατι-
ρίσας τὴν προτέραν φιλοσοφίαν.

Ἡ γνῶσις ἐκάστου πράγματος εὐρίσκεται ἐκτὸς τοῦ
κύκλου τῆς γνώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἀντικείμενα
δὲν παρουσιάζονται εἰς ἡμᾶς ὅποια εἶναι, ἀλλ' ὅποια
φαίνονται. Τούτου ἕνεκα ἐπιβάλλεται ἡ ἀποχὴ ἀπὸ πά-
σης κρίσεως καὶ γνώμης. Ὅπως δὲ ἐκφύγη ὁ σκεπτι-
κισμὸς πᾶσαν θετικὴν κρίσιν, μεταχειρίζεται ἐκφράσεις
ἀμφιβολίας (π.χ. δύναται, ἐμοὶ οὕτω φαίνεται κτλ.).

Ἐν τῇ ἀρνήσει τῆς κρίσεως ἐνόμιζον ὅτι ἐπιτυγχάνουν
τὴν εὐδαιμονίαν.

Ὁ σκεπτικισμὸς διατελεῖ ἐν ἡρεμίᾳ, μὴ κοπιᾶζων, μὴ
ἐπιθυμῶν, διατελῶν ἐν ἀπαθείᾳ τοιαύτῃ, ἡ ὅποια οὔτε
καλὸν οὔτε κακὸν γνωρίζει. Οὐδεμία κατὰ τοὺς σκε-
πτικούς ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ ὑγείας καὶ νόσου, ζωῆς
καὶ θανάτου.

Ὁ σκεπτικισμὸς εἰσαχθεὶς κατὰ πρῶτον εἰς τὴν σχολὴν
τοῦ Πλάτωνος διὰ τοῦ *Ἀρκεσίλαου* σκοπὸν ἔχει νὰ ἀρυσ-
θῇ τὸ κύρος ἐκ τῶν συγγραμμάτων καὶ τῆς προφορικῆς
διδασκαλίας αὐτοῦ· ἐζήτει νὰ καταπολεμήσῃ τὸ δογμα-
τικὸν σύστημα τὸ ἀναφανέν ἐν τῇ Στωικῇ σχολῇ, μά-
λιστα δὲ εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς περὶ γνώσεως. Ἀρ-
νούμενος τὸ κριτήριον τῆς γνώσεως οὐδεμίαν ἀλήθειαν
ἀνεγνώριζεν. Ἐν δὲ τῇ Ἠθικῇ προκειμένου περὶ ἐκλογῆς
τοῦ καλοῦ καὶ ἀποστροφῆς τοῦ κακοῦ ὁ Ἀρκεσίλαος
συνιστᾷ νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν πιθανότητα, δηλ. τὴν
γνώμην διὰ τῆς ὁποίας δυνάμεθα νὰ ζήσωμεν καλῶς καὶ
εὐτυχεῖς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Νεοπλατωνισμός.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπιδιώκει οἶονεὶ τὴν συγκέντρωσιν
ὅλων τῶν πρὸ αὐτοῦ φιλοσοφικῶν ἀρχῶν. Χωρὶς νὰ ἄρῃ

τάς ἑλλείψεις αὐτῶν ἐκμηδενίζει τὴν μεταξύ ὑποκειμενικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος διαφορὰν καὶ οὕτως ἐπιφέρει τὴν παντελεῆ κατάλυσιν τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας.

Ἐπιφανέστατοι ἀντιπρόσωποι τοῦ συστήματος τούτου ὑπῆρξαν ὁ ἐκ Λυκοπόλεως τῆς Αἰγύπτου μαθητῆς τοῦ Ἀμμωνίου Σακκά Πλωτῖνος (205—270) διδάξας ἐν Ρώμῃ καὶ οἱ μετ' αὐτὸν διδάξαντες τὸν Νεοπλατωνισμόν, *Πορφύριος καὶ Ἰάμβλιχος* κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ ὁ *Πρόκλος* κατὰ τὸν 5ον.

Κοινὰ γνωρίσματα τῶν Νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων ἦσαν ἡ κλίσις πρὸς τὴν φαντασίαν, ἡ θεοσοφία καὶ ἡ θεολογία. Τινὲς δὲ τούτων ἤσκουν μαγικάς τέχνας καὶ ἐκαυχῶντο ὅτι εἶχον θείας ἀποκαλύψεις. Κατὰ τὴν Νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν τὸ ὑποκείμενον ἔχει καθῆκον νὰ γίνῃ κύριον τοῦ ἀπολύτου. Θέλει δὲ κατορθώσῃ τοῦτο διὰ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ ὑποκειμένου εἰς τὴν μορφήν τῆς ἀμέσου θεωρίας, τῆς ἐκστάσεως. Ἡ γνῶσις ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς εἰρημένης θεωρίας, ὅταν ἐκλείπῃ ἡ διαφορὰ μεταξύ γινώσκοντος καὶ γινωσκομένου. Εἶναι δὲ γνῶσις ἡ θεωρία τοῦ νοῦ καθ' ἑαυτήν. Ἀλλ' ἡ τελεία ἐπίγνωσις ἔγκειται ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ὑψίστου, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ δὲν διακρίνεται τῆς ὑψίστης ἀρχῆς, καὶ ἴσταται πλέον ἐν τῇ καθαρᾷ ἐκστάσει τῆς τοῦ ἀπολύτου.

Ἡ μυστικὴ αὕτη ἐμβάθυνσις τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἓν, εἰς τὸ θεῖον, εἶναι τὸ γνώρισμα τὸ ἰδιάζον καὶ διακρίνον τὸν Νεοπλατωνισμόν τῶν ἄλλων συστημάτων.

Αὐτὸ τὸ ἓν, τὸ ὁποῖον ὁ Πλωτῖνος ὀνομάζει ἀγαθόν, οὐσίαν, πρῶτον, ἀνώτερον τοῦ ὄντος, εἶναι ἀνέκφραστον καὶ ἀκατάληπτον. Μετὰ τὸ ἀρχικὸν ἓν τελειότατος ἦν ὁ νοῦς, ὅστις περιλαμβάνει τὸν κόσμον τῶν Ἰδεῶν, τὴν ἀναλλοίωτον ὑπαρξιν. Τὴν τελειότητα τοῦ Νοῦ δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἀποβλέποντες εἰς τὴν ὠραιότητα καὶ κανονικότητα τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, ὅστις ἐκ τοῦ νοῦ ἀπέρρευσεν, ὅπως ὁ νοῦς ἐκ τοῦ ὑψίστου ἑνός. Ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου εἶναι ἀντανάκλασις τοῦ νοῦ, παριστᾷ

τάς ἰδέας τοῦ νοῦ ἐξωτερικῶς ἐν αἰσθητῇ ὕλῃ, ἣ ὁποία κατέχει τὴν τελευταίαν βαθμίδα ἐν τῇ τάξει τῆς ἀπορροίας ἀποβαίνουσα ἢ δημιουργὸς τοῦ σώματος. Αἰμερικαὶ ψυχαὶ ὅτε μὲν συνδεδεμέναι πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον συμμερίζονται τὰς τύχας αὐτοῦ, ὅτε δὲ στρέφουσι πρὸς τὴν πηγὴν τῆς καταγωγῆς των, τὸν νοῦν.

Προορισμὸς λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κατὰ τοὺς Νεοπλατωνικοὺς νὰ στρέψωμεν τὸν λογισμὸν, τὰς σκέψεις μας, τὰς ἐπιθυμίας μας πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατρίδα, τὸν νοητὸν κόσμον καὶ διὰ τῆς καταστολῆς τῶν σαρκικῶν παθῶν ἐξικνουμένης μέχρις ἀσκητισμοῦ νὰ ἀπαλλάξωμεν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν σωματικῶν ἐπιρροῶν.

Οὕτω δὲ ἡ ψυχὴ ὑψουμένη εἰς τὸν κόσμον τῶν ἰδεῶν θὰ τύχῃ τῆς ὑψίστης εὐδαιμονίας ἐπιτυγχάνουσα πλέον τὴν ἀπὸ τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν ἀνύψωσίν της εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ἐνός, τοῦ Θείου, ἔνωσιν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεπαισθήτως διὰ τῆς ἐκστάσεως βυθιζομένη ἀπόλλυται.